

Kort om skillet mellom livs- og dødsdisposisjoner

Skrevet av Fredrik Maximilian Cordes

Innhold

1. Innledning.....	3
1.1 Begrepsavklaring.....	3
2. Prinsipper	4
2.1 Prinsippet om full disposisjonsfrihet	4
2.2 Prinsippet om testasjonsfrihet.....	4
3. Vilkår.....	5
3.1 Vilkårene for (gyldige) dødsdisposisjoner	5
3.2 Vilkåret for livsdisposisjoner.....	5
4. Momenter	5
4.1 Disposisjonens formål	6
4.2 Generasjonsskifte. Odel o.l.....	6
4.3 Formell gjennomføring av disposisjonen	7
5. Døds- og dødsleiegaver.....	8
Kildeliste	10

1. Innledning

Sentralt i arveretten står livsdisposisjoner og dødsdisposisjoner. Om en disposisjon kan klassifiseres som det ene eller det andre, har betydning for blant annet situasjoner hvor en arvelater ønsker å tilgodese én arving. Forskjellen mellom en livsdisposisjon og en dødsdisposisjon ligger i om disposisjonen får realitet for arvelateren i hans eller hennes levetid, eller om den først får virkning etter arvelaterens død. Skillet er avgjørende for om disposisjonen må opprettes som et testament for å være gyldig, og for om arvelater må hensynta (øvrige) livsarvingers pliktdelsarv.

Twister som knytter seg til grensen mellom livsdisposisjoner og dødsdisposisjoner, dreier seg ofte om store verdier. Fast eiendom er et eksempel. Overdragelser kan skje overfor ektefelle, samboer eller til én av flere livsarvinger mv.¹ Forskjellen mellom livsdisposisjoner og dødsdisposisjoner er avgjørende for overdragelsens gyldighet, og ikke minst for å klarlegge og oppfylle arvelaterens ønske så langt det lar seg gjøre.

Reglene om dødsdisposisjoner er lovfestet i lov om arv og dødsboskifte av 14. juni 2019 (arveloven, heretter "al").² Reglene om livsdisposisjoner er derimot utpenslet gjennom ulovfestet rett.³ Flere forhold kan være avgjørende for om en disposisjon er en livs- eller dødsdisposisjon. Disse forholdene belyses i punkt 3 og 4. Også spesifikke former for dødsdisposisjoner som dødsgaver og dødsleiegaver vil bli redegjort for i punkt 5.

1.1 Begrepsavklaring

Fremstillingen nødvendiggjør noen begrepsavklaringer.

Først må det skilles mellom *giver* og *testator*. Begrepet «giver» brukes om den som ved en disposisjon, for eksempel ved gave, overfører et formuesobjekt til en annen. Med «testator» menes den som oppretter og skriftliggjør en fordeling av egne midler i testamentsform knyttet til arv. For testament gjelder særskilte formkrav. Formkravene belyses nedenfor i punkt 2.2.1.

Et annet sentralt begrep er *disposisjon*. Begrepet er i alminnelighet beskrevet som en handling med rettsvirkninger, dvs. en rettslig forpliktende opptreden som stifter, endrer eller opphever

¹ Jf. NOU 2014: 1 s. 91. Grensen mellom livs- og dødsdisposisjoner kan også få betydning på andre måter, for eksempel med tanke på enkelte skatterettslige regler, gjenlevedes rådighet over midler overtatt i uskifte eller etter gjensidig testament, og med tanke på åsetesrett, jf. NOU 2014: 1 s. 90.

² Dødsdisposisjoner er lovfestet i al. § 40.

³ Se NOU 2014: 1 s. 89 og HR-2017-716-A.

rettigheter og forpliktelser. Et eksempel på disposisjon er overdragelse av totale eller partielle rettigheter i formuesobjekt ved gave eller testament.

2. Prinsipper

2.1 Prinsippet om full disposisjonsfrihet

Utgangspunktet er at arvelater står fritt til å gi bort, selge eller disponere over egne eiendeler i levende live. Dette er prinsippet om full disposisjonsfrihet. Livsdisposisjoner er et utslag av individets disposisjonsfrihet. Disposisjonsfriheten kan i visse situasjoner være begrenset.

Arvelaters rettslige handleevne, hvilket rettsområde en befinner seg på, og type disposisjon er forhold som i et konkret tilfelle kan medføre formkrav til disposisjonen.

2.2 Prinsippet om testasjonsfrihet

Ved opprettelse av testament gjelder prinsippet om testasjonsfrihet. Testasjonsfrihet er den frihet en arvelater har til å fordele og «bestemme» over sin arv ved testament, innenfor lovens rammer, jf. al. § 40 (1) og (2) 1. pkt. Denne friheten er langt mer begrenset enn disposisjonsfriheten. Begrensningene i testasjonsfriheten består i både formelle og innholdsmessige krav som må oppfylles for at disposisjonen skal være gyldig.

2.2.1 Begrensninger i testasjonsfriheten

Testament er underlagt visse krav.

Prosessuelt kreves det etter al. § 42 at testator oppretter et dokument som han eller hun selv undertegner, og at to vitner vedkjenner seg testators underskriften. Vitnene skal vite at det er tale om et testament, og skal underskrive dokumentet mens testator er til stede. Vitnene behøver ikke være til stede samtidig, noe som er en endring fra den tidligere arvelov av 1972 (§ 49 (1) 1. pkt.).⁴ Det stilles også krav om at vitnene er habile etter al. § 44.

⁴ Justis- og beredskapsdepartementet («departementet») foreslo i Prop.107 L (2017-2018) at formkravene «i det vesentlige videreføres», med modifikasjonen blant annet å oppheve kravet (slik regelen var i arveloven av 1972) om at vitnene må være til stede sammen når testator underskriver testamentet eller vedkjenner seg underskriften. Bakgrunnen for forslaget var å ivareta bevisbyrderegelen, ved at vitnene kunne bekrefte at testator opprettet testamentet av fri vilje, og om testator var ved sans og samling, jf. s. 12 og s. 116. «Selv om vitnene ikke er helsepersonell, vil det at de er til stede i testasjonsøyeblikket ofte gi gode forutsetninger for å vurdere testators evne og vilje til å opprette testament.», jf. s. 117. Departementet fremholdt at det i «normaltilfellene» vil det være mest hensiktsmessig at testamentet fullføres som én sammenhengende operasjon, jf. s. 297.

Personelt kreves det at både testator og vitnene er fylt 18 år, se al. § 41 (1) 1. pkt. Videre må testator ikke være i en tilstand som beskrevet i al. § 41 (2). Det samme gjelder vitnene, se al. § 42 (2).

Materielt stilles det krav om at testator i testamentet ikke krenker livsarvingenes pliktdelsarv etter al. § 50.⁵

Brudd på det forannevnte medfører helt eller delvis ugyldighet.

3. Vilkår

3.1 Vilkårene for (gyldige) dødsdisposisjoner

I henhold til al. § 40 (2) 2. pkt., er en dødsdisposisjon en avtale og gave som «verken hadde eller var ment å ha realitet i hans eller hennes levetid». Vurderingstemaet omformuleres ofte av domstolene til om giver kan anses for å ha hatt «døden for øyet», se eksempelvis Rt. 1971 s. 300 (s. 306). Dette har sammenheng med at det i al. § 40 (2) 3. pkt. er angitt at gave fra en «giver som snart skal dø, og som vet det», regnes som en dødsdisposisjon. I alle tilfeller må det foretas en helhetsvurdering av omstendighetene rundt disposisjonen. Fra rettspraksis er det flere momenter som kan trekkes inn i denne vurderingen, se punkt 4.

3.2 Vilåret for livsdisposisjoner

Det er gjennom rettspraksis oppstilt ett vilkår for at en disposisjon skal anses som en livsdisposisjon. Vilåret er at disposisjonen må ha «fått, eller vært ment å få, realitet for arvelateren i hans eller hennes levetid».⁶ Vilåret motsvarer det som i al. § 40 (2) 2. pkt. er angitt som kjennetegnene ved en dødsdisposisjon. Disposisjonens realitet må avgjøres etter en helhetsvurdering av omstendighetene før og etter disposisjonstidspunktet. En rekke momenter kan ha relevans. Utvalgte momenter presenteres nedenfor.

4. Momenter⁷

De følgende momentene inngår i en helhetsvurdering for å fastslå om disposisjonen er en livsdisposisjon eller dødsdisposisjon. Vurderingen har betydning for disposisjonens gyldighet,

⁵ Plikttdelsarven regulert i al. § 50 har også paralleller til al. §§ 8 og 9, jf. al. § 10 sammenholdt med ordlyden «innenfor lovens rammer» i al. § 40 (1). Se Thomas Eeg: *Arveretten* (2022) s. 363.

⁶ Jf. Prop. 107 L (2017–2018) punkt. 12.1 og NOU 2014: 1 s. 89.

⁷ Listen med momenter er ikke uttømmende; den forsøker å trekke frem momentene som oftest er aktuelle for skillet mellom livsdisposisjoner og dødsdisposisjoner. Merk at momentene kan brukes om hverandre, i den forstand de trekkes i retning av livs- eller dødsdisposisjon.

se artikkelens punkt 2.1 og 2.2. Hovedmomenter angis i kursiv og fet skrift, mens undermomenter kun er kursivert.

4.1 Disposisjonens formål

Arvelaterens **formål** med disposisjonen kan være et moment av betydning for gyldigheten av dødsdisposisjoner, og for å avgjøre om det er en livs- eller dødsdisposisjon.⁸

Et første eksempel finnes i Rt. 2008 s. 1589. Saken gjaldt spørsmålet om overdragelse fra mor til en sønn av en andel i et borettslag skulle kjennes ugyldig som en dødsdisposisjon. Etter bevisførselen ført i tingretten og lagmannsretten, fant begge instansene at formålet var å gjøre de andre to barna arveløse.⁹ Høyesterett sluttet seg til de tidligere instansene. Det ble også tillagt vekt at overdragelsen ikke hadde noen *praktisk betydning*, da hun selv ble boende der og *omtalte* leiligheten som sin egen.¹⁰ Enstemmig fant Høyesterett dødsdisposisjonen å være ugyldig.¹¹

Et andre eksempel finnes i LB-2023-94052. Lagmannsretten kom under noe tvil til at overdragelsen av en festerett skulle anses som en ugyldig dødsdisposisjon, fordi den hadde svært liten *realitet i arvelaterens levetid*. «[I] utgangspunktet er [det] uten betydning om arvelateren hadde et arvefordelingsformål. Men det understøtter inntrykket av at overdragelsen som senere fant sted, *ikke var ment å ha virkninger som en reel eiendomsoverdragelse så lenge C levde*».¹²

4.2 Generasjonsskifte. Odel o.l.

Å **sikre at eiendommen forblir i familien** har vært viktig helt fra middelalderen av. I nyere tid er dette fortsatt et relevant moment ved blant annet odel.¹³ Rt. 1955 s. 68¹⁴ gir et eksempel på dødsdisposisjon for å sikre eiendommen for slekten.¹⁵ I vurderingen ble *motivasjon, tillit og egne personlige interesser* trukket frem som undermomenter. Førstvoterende uttalte at

[d]e gamle hadde full tillit til datterens dyktighet og øvrige personlige egenskaper, mens de ikke stolte på sønnene. [...] [Foreldrene] [hadde ikke] noe aktuelt behov for å

⁸ Momentet *formål* ble også trukket frem av Høyesterett og lagmannsretten i Rt. 1971 s. 300.

⁹ Rt. 2008 s. 1589 avsnitt 30.

¹⁰ Ibid. avsnitt 32.

¹¹ Se Rt. 2008 s. 1589 (avsnitt 36). En ugyldig dødsdisposisjon er ikke å anse som en livsdisposisjon.

¹² LB-2023-94052 har verken sidetall eller avsnitt. Mine kursiveringer.

¹³ Se lov om odelsretten og åsetesretten (odelslova) av 28. juni 1974 nr. 58.

¹⁴ Rt. 1955 s. 68 er kjent som «Gimle gård».

¹⁵ Jf. Rt. 1955 s. 68 med førstvoterende som uttaler «[j]eg er enig med lagmannsretten i at skjønningen først og fremst er foretatt i den hensikt å sikre det gamle herresete for slekten», jf. dommens s. 69.

gi fra seg gården i levende live. Men dette skyldtes dog bare at datteren bodde der og var den som faktisk drev gården, noe hun hadde gjort i en lang årrekke. Dette var en oppgave det ikke kan antas at foreldrene i deres høye alder selv kunne makte. Uten datteren hadde de derfor måttet treffe en annen ordning for å få en forsvarlig drift av gården og en ordnet tilværelse for seg selv.

Overdragelsen ble ansett å være en dødsdisposisjon.¹⁶ Dommen ble avsagt under dissens 4–1.

4.3 Formell gjennomføring av disposisjonen

Tinglysing og **selvangivelser** vil også kunne bli tillagt vekt. En illustrerende dom er Rt. 2007 s. 776¹⁷. Saken gjaldt grensen mellom livs- og dødsdisposisjoner ved en avtale som blant annet overførte halvparten av en boligeiendom til samboeren.¹⁸ Manglende tinglysing av overdragelse av fast eiendom og manglende gjennomføring i partenes selvangivelser, ble ikke tillagt betydning av flertallet.¹⁹ Anken førte ikke frem med dissens 4–1. Annenvoterende dissenterte og uttalte at «[t]inglysing av overdragelsen er i teorien blitt oppstilt som sentralt for at transaksjonen skal holde som fullbyrdet gave [...]»²⁰. At overdragelsen er tinglyst, er et gjennomgående trekk ved saksforholdet i de høyesterettsdommene som konkluderer med at overføring av fast eiendom er livsdisposisjon».²¹ Videre ble det uttalt at «[u]nnlatelsen av å ta konsekvensen av overdragelsen i selvangivelser [...] tillegger jeg også betydning. [...] At gjennomføring i selvangivelsen er viktig, har også støtte i teorien [...]».²² Gaven ble ansett for å være en livsdisposisjon.

Et ønske om å sikre ektefellen, må ses på bakgrunn av om ektepakten innebar en **økonomisk realitet**, hvilket ble lagt avgjørende vekt på i Rt. 1971 s. 300. Saken gjaldt særlig overføringer mellom ektefeller i form av ektepakter. Spørsmålet i saken var om ektepakten var en gyldig

¹⁶ Se *ibid.* domsslutning på s. 74.

¹⁷ Dommen (Rt. 2007 s. 776) nevner også momentene **partenes alder** og **renter og avdrag på lån**, se henholdsvis avsnitt 55 og 46. Partenes alder blir også trukket frem i Rt. 1955 s. 68, der med formuleringen «høye alder», jf. dommens s. 70.

¹⁸ Merk at saken (Rt. 2007 s. 776) omhandler samboere og ikke ektefeller. Forskjellen er særlig viktig i det dokumentavgiften gjaldt for samboere og ikke ektefeller, se dommens avsnitt 59 og 62.

¹⁹ Dette samsvarer med forgjengeren, Rt. 1955 s. 68, der tinglysing ble ansett som «ikke i seg selv avgjørende», jf. dommens s. 70.

²⁰ I dommen (Rt. 2007 s. 776, avsnitt 59, 1 pkt.) henvises det til Kirsti Strøm Bull: *Ugift samliv*, 1990, side 166 og Peter Lødrup: *Arverett*, 4. utgave 1999, side 238.

²¹ Rt. 2007 s. 776 (avsnitt 59).

²² *Ibid.* avsnitt 60.

livsdisposisjon eller en ugyldig dødsdisposisjon forkledd som livsdisposisjon. Høyesterett kom til at det var en livsdisposisjon.²³ Dissens 4–1.²⁴

5. Døds- og dødsleiegaver

Det er relevant å se nærmere på døds-gaver og dødsleiegaver som konkrete eksempler på dødsdisposisjoner, for å nyansere skillet mellom disse disposisjonene og livsdisposisjoner. Døds-gaver og dødsleiegaver er disposisjoner som først får virkning ved arvelaters død. Disse disposisjonene må oppfylle de samme gyldighetsvilkår som dødsdisposisjoner generelt.

Arveloven av 1972 inneholdt regler om pliktdel til vern for livsarvinger (§ 35), og formkrav for testamenter gjaldt døds-gaver (§ 53).²⁵ Begge bestemmelsene omhandlet døds- og dødsleiegaver. Disse ble ikke videreført som selvstendige bestemmelser i arveloven av 2019, men utvalget konkluderte i NOU 2014: 1 at arveloven av 1972 §§ 35 og 53 «er en del av den generelle grensen mellom livs- og dødsdisposisjoner, og at denne grensen er den samme i forhold til alle testamentsregler».²⁶ Begrepet dødsdisposisjon brukes derfor synonymt med testamentarisk disposisjon.

Døds-gave og *dødsdisposisjon* brukes ofte synonymt. I NOU 2014: 1 brukes døds-gave i betydningen «gave som er ment oppfylt etter giverens død, det vil si en ordinær dødsdisposisjon», jf. s. 89. En «ordinær dødsdisposisjon» kan forstås som en henvisning til al. § 40 (1) og (2), slik det fremgår av lovtekstens utforming. Dersom unntaket i al. § 40 (3) blir brukt, er det ikke naturlig å betegne det som en døds-gave, ettersom disposisjonen da kan gjøres uten at de strenge kravene til testament er oppfylt.²⁷

En *døds-gave* er en gave som ikke får virkning mens giveren lever, men først ved dødsfallet, og den regnes derfor som en dødsdisposisjon som må oppfylle kravene til testament etter arveloven § 40. Døds-gaven må ikke krenke livsarvingenes pliktdel etter al. § 50.

En *dødsleiegave* er en gave som gis mens giveren er i en livstruende situasjon og som er motivert av dødsbevisstheten, herunder *vet at hun eller han snart skal dø*. Heller ikke denne

²³ Høyesterett kom til samme resultat som skifteretten og den dissenterende dommeren i lagmannsretten, jf. dommens s. 302.

²⁴ Dissensen knyttet seg til ektepaktens formål og testamentet som var «uten å medføre noen reel endring for dem mens de begge levde», se henholdsvis dommens s. 304 og 303.

²⁵ Jf. NOU 2014: 1 s. 89 og s. 92. Arveloven av 1854 hadde også bestemmelser om døds- og dødsleiegaver, se Thomas Eeg: *Arveretten* (2022) s. 379.

²⁶ Jf. NOU 2014: 1 s. 91.

²⁷ Se NOU 2014: 1 s. 198 og 199.

får virkning umiddelbart, og kan kalles tilbake dersom giveren overlever. Dødsleiegaver må som dødsdisposisjoner også oppfylle arvelovens formkrav, jf. al. §§ 40 (2) og 42.²⁸

Forskjellen mellom dødsleiegave og døds gave et at sistnevnte alltid er ment å få virkning først ved giverens død, mens en dødsleiegave gis mens giveren ligger for døden. Dødsleiegaven *kan* kalles tilbake dersom giveren overlever. Døds gaven *kan* også tilbakekalles, eller i testaments form endres av testator, med mindre det foreligger en arvepakt eller ektepakt der testator har (positivt) bundet seg til ikke å endre testamentet.²⁹ For en slik begrensning kreves altså en bindende avtale som spesifikt er rettet mot å begrense testasjonsfriheten til testator.

I juridisk teori er det lagt til grunn at dødsleiet kan vare opptil seks måneder.³⁰ Om vedkommende befant seg på dødsleiet, vil kunne fremgå av pasientjournalen. Nærstående personer er ofte de som har tilgang til slike opplysninger. Dersom mottakeren av gaven var den nærmeste pårørende til avdøde, kan unntaket fra taushetsplikten etter helsepersonelloven § 24 komme til anvendelse.

²⁸ Gaver gitt på dødsleiet regnes som dødsdisposisjoner både i dansk, islandsk og norsk arverett. I finsk og svensk rett er det ikke gitt noen bestemmelser som direkte omhandler gaver gitt på dødsleiet, jf. NOU 2014: 1 s. 90. Se også begrepsavklaringen i artikkelens punkt 1.1.

²⁹ Med *positiv binding* menes at en testator kan binde seg til ikke å opprette, endre eller tilbakekalle et testament ved å opprette en arvepakt, jf. arveloven § 49. Dette innebærer en begrensning av testators alminnelige rett til å endre eller tilbakekalle testamentet, som ellers følger av arveloven § 47. For å være gyldig må en arvepakt oppfylle de samme formkravene som gjelder for testamenter, jf. §§ 41 til 46, noe som sikrer at den har samme juridiske gyldighet. Som omtalt i NOU 2014: 1 side 102, beskrives positiv binding som tilfeller der testator juridisk forplikter seg til å opprettholde testamentet.

³⁰ Se blant annet Jusinfo.no om *livs- og dødsdisposisjoner* (<https://jusinfo.no/arverett/livs-og-dodsgaver/livs-og-dodsdisposisjoner>) og advokat.no om *gave på dødsleie: Hvilken betydning får det for arven?* (<https://advokat.no/gave-pa-dodsleie-hvilken-betydning-for-arven-livsdisposisjon/>).

Kildeliste

Lov

Lov om arv og dødsboskifte av 14. juni 2019 nr. 21

Lov om arv m.m. av 03. mars 1972 nr. 5

Lov om Arv av 31. juli 1854

Lov om odelsretten og åsetesretten av 28. juni 1974 nr. 58

Forarbeider

NOU 2014: 1 Ny arvelov

Prop.107 L (2017-2018)

Rettspraksis

Rt. 1955 s. 68 (Gimle gård)

Rt. 1971 s. 300

Rt. 2007 s. 776

Rt. 2008 s. 1589

HR-2017-716-A

LB-2023-94052

Litteratur

Eeg, Thomas. Arveretten. 2022.

Jusinfo.no. Om livs- og dødsdisposisjoner. Tilgjengelig her: <https://jusinfo.no/arverett/livs-og-dodsgaver/livs-og-dodsdisposisjoner/>

Advokat.no. Om gave på dødsleie: Hvilken betydning får det for arven? Tilgjengelig her: <https://advokat.no/gave-pa-dodsleie-hvilken-betydning-for-arven-livsdisposisjon/>